

hun gezinsleden opgehaald waren, werden op zaterdag 3 oktober aan de ca. tweeduizend Joden die zich in Westerbork bevonden, meer dan twaalfduizend toegevoegd. Er was geen eten genoeg, er waren niet genoeg slaappleaatsen. Voor de barakken waarin tezamen in die tijd vermoedelijk slechts ca. 5 000 ledikanten aanwezig waren (de 19 000, waartoe eind '41 besloten was, zijn er nooit aanwezig geweest), kwam het tot grote opstoppingen. ‘Daar komt reeds’, aldus in zijn herinneringen de Amsterdamse kleermaker Coen Rood,

‘de marechaussee die . . . dienst doet als politie en sommeert ons naar binnen te gaan. Wanneer dit niet gaat, haalt hij de gummistok te voorschijn en begint daar onze ruggen mee te bewerken. Dit helpt, want nu zijn ook wij hardhandiger op gaan treden en boksen ons naar binnen. Er zijn in deze barak minstens vierduizend man samengedreven, die door de marechaussee en de OD steeds heen en weer worden gejaagd, waarom, ja dat weet niemand.’¹

De meesten van die ruim twaalfduizend nieuwelingen waren per trein in Hooghalen aangekomen – de weg vandaar naar Westerbork lag bezaaid met koffers en bundels die men niet langer had kunnen dragen. Veel werd gestolen, ook in het kamp. ‘Wij beleven hier’, noteerde het al geciteerde lid van de *Fliegende Kolonne* in zijn dagboek, ‘de grootste desorganisatie die maar mogelijk is . . . De mensen voelen zich volstrekt hulpeloos en verlaten . . . En wij staan er bij en willen helpen. Je kunt net zo goed proberen, de Zuiderzee met een zeepdoosje leeg te scheppen.’²

Op maandag 5 oktober werden ca. zeventienhonderd Joden, die persoon voor persoon op de gebruikelijke wijze geregistreerd waren, door de marechaussee naar de in Hooghalen gereedstaande deportatietrein gedreven, de 23ste al. De trein was langer dan gewoonlijk (de *Deutsche Reichsbahn* was er kennelijk van verwittigd dat grote transporten uit Westerbork op komst waren) – er konden, werd in Hooghalen gemeend, tweeduizend mensen in gepropt worden. Dischner werd er van in kennis gesteld. Die ochtend waren in Westerbork ca. driehonderd vrouwen en kinderen uit Amsterdam aangekomen die daar pas in de loop van zaterdag uit hun woningen gehaald waren, sommigen zo haastig dat ze nog op pantoffels liepen en een zomerjurk aan hadden, allen in de hoop dat zij in Westerbork althans met hun uit de werkkampen opgehaalde man of vader herenigd zouden worden. Niets daarvan.

¹ C. Rood: ‘Herinneringen’, p. 7. ² Aangehaald in J. Presser: *Ondergang*, dl. II, p. 299–300.